

De N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea.

Een inzicht in de economische stimulatie van Nieuw-Guinea, 1930-1962.

Bachelorscriptie – De Koloniale Ervaring.

Door:
Joyce Schäftlein
 Studentnr.: 3973271
 Docent: G. Knaap
 Datum: 27-05-2015
 Woorden exclusief: 9307
 Woorden inclusief: 9961

Universiteit Utrecht.
 Faculteit Geesteswetenschappen.
 Departement: Geschiedenis.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
1.0 Nieuw-Guinea als onderdeel van het Nederlands Koloniale Rijk	6
1.1 <i>De koloniale geschiedenis van Nieuw-Guinea</i>	6
1.1.1 De run op Nieuw-Guinea.....	7
1.2 <i>Nieuw-Guinea vanaf 1930</i>	8
1.2.1 De Tweede Wereldoorlog en nasleep.....	9
2.0 De N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea	11
2.1 <i>De Oprichting van de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea</i>	11
2.2 <i>De eerste jaren van bestaan</i>	14
2.2.1 De werkzaamheden van de Negumij.....	15
2.3 <i>De Ransiki-plantage</i>	17
2.3.1 De Vooroorlogse situatie.....	17
2.3.2 De Tweede Wereldoorlog en wederopbouw.....	19
3.0 De Negumij en de Nederlandse bestuursposten	24
3.1 <i>De houding van het bestuur in 1930-1940</i>	24
3.2 <i>De houding van het bestuur in 1940-1962</i>	25
Conclusie.....	27
Literatuurlijst.....	29
Bronnenlijst.....	30

Foto voorblad: *Schetskaart van Nieuw-Guinea 1941*. Nationaal Archief, Den Haag, “NV Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea”, 2.20.29, inv.nr. 70

Inleiding.

‘In 1898, drie jaar nadat de 141^e meridiaan tot (willekeurige) oostgrens is verklaard, vestigt het Nederlands gezag twee permanente bestuursposten op Nieuw-Guinea .... Veel stelt het allemaal niet voor, want de Nederlandse invloed blijft beperkt tot een klein gebied rond deze posten.’¹

Het is de afwezigheid van een Nederlandse macht, die het eiland Nieuw-Guinea als onderdeel van Nederlands-Indië anders maakt, dan bijvoorbeeld de grote eilanden Java en Sumatra.

Bovenstaand citaat, uit de biografie over Jan van Eechoud, resident in Nieuw-Guinea, laat zien dat Nieuw-Guinea als onderdeel van Nederlands-Indië weinig betekende, zowel op economisch, als op maatschappelijk gebied. Het werd gezien als een ruig, woest land met slecht begaanbare kuststroken en diepe oerwouden in het binnenland, waar enkel Papoea's woonden. Het eiland werd snel na ontdekking met rust gelaten, omdat het geen makkelijk winstgevend gebied was. Slechts om de macht in het gebied te behouden en concurrentie niet te dichtbij te laten komen, heeft Nederland haar deel van het eiland in bezit gehouden.

De invloed van Nederland als koloniale macht in Nieuw-Guinea zou na het jaar 1898 gaan groeien, want begin 20ste eeuw wordt er door de Nederlandse overheid veel moeite gedaan om Nieuw-Guinea goed in kaart te brengen en te ontwikkelen tot volwaardig onderdeel van Nederlands-Indië. Voor het eerst in de geschiedenis van het Nederlands kolonialisme werden er serieuze pogingen gedaan om Nieuw-Guinea ook te benutten voor wat het - mogelijk - waard was.

Een specifiek voorbeeld van deze groeiende interesse in dit gebied en hoofdonderwerp van deze scriptie is de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea (afgekort Negumij).

Deze maatschappij, die werd opgericht in 1938,² heeft een poging gedaan om Nieuw-Guinea economisch te stimuleren. Door de Negumij te onderzoeken, kunnen we zien of deze maatschappij hier ook daadwerkelijk een bijdrage aan heeft geleverd. Het onderzoek kan inzicht bieden in de manieren waarop er pogingen zijn gedaan om dit gebied te stimuleren, zowel op economisch als op sociaal-maatschappelijk gebied. Maar het kan ook antwoord geven op de vraag hoe er door de bestuurlijke posities gekeken werd naar deze ontwikkeling.

---

¹ Derix, Jan, *Bapa Papoea. Jan P.K. van Eechoud, een biografie* (Venlo, 1987) 65.

² Nationaal Archief, Den Haag, NV Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea, nummer toegang 2.20.29, inventarisnummer: 28. Oprichtingsakte N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea.

Hoofdvraag van deze scriptie is daarom ook: “Was de N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea, vanaf oprichting in 1938 tot aan de liquidatie in 1962, een commerciële maatschappij gericht op economische stimulatie van Nieuw-Guinea, of had het ook andere doelstellingen? Mocht dit het geval blijken; Hoe kan dit dan en hoe past dit in het algemene Nederlandse beleid?”

Om deze vragen te beantwoorden is het essentieel om eerst uit te zoeken waarom Nederland na eeuwenlange kolonisatie een poging ging doen om Nieuw-Guinea te stimuleren.

Dit zal in het eerste hoofdstuk besproken worden. Door de geschiedenis van Nieuw-Guinea kort te beschrijven zal ook duidelijk worden, wanneer en waarom er interesse in het gebied is ontstaan.

Tevens kan het ons een globale indruk bieden van de situatie vanaf de jaren 1930 tot de dekolonisatie in 1962. Vervolgens zal in het tweede hoofdstuk de nadruk komen te liggen op de Negumij. Dit biedt een micro voorbeeld van hoe er in de praktijk pogingen zijn gedaan Nieuw-Guinea te stimuleren.

Zowel op landbouwtechnisch als economisch gebied, maar ook wat exploratie van het ruige landschap en sociaal-maatschappelijke vooruitgang betreft.

In het derde hoofdstuk zal vervolgens gekeken worden of deze exploitatie en ontwikkeling ook geleid heeft tot een daadwerkelijke verbetering van het gebied. Dit zal ik doen aan de hand van geschriften van bestuursvertegenwoordigers van Nieuw-Guinea. Tot slot zal in de conclusie vastgesteld kunnen worden wat de doelstellingen waren van de Negumij, hoe de maatschappij gepoogd heeft deze doelstellingen te realiseren en hoe hier vanuit bestuurlijk oogpunt naar gekeken werd.

Voor deze scriptie zal ik gebruik maken van verschillende bronnen. Ten eerste biedt het archiefblok 2.20.29 van het Nationaal Archief te Den Haag mij goede beschouwingen over het bestaan van de Negumij. Het gaat hier allemaal om stukken betreffende de Maatschappij zelf: beleidsstukken, plannen, resultaten en (eind-)rapporten. Deze bronnen zullen de basis bieden om te onderzoeken hoe de Maatschappij heeft gehandeld en tot welk resultaat dit heeft geleid. Daarnaast zal correspondentie met bijvoorbeeld de Minister van Overzeese Gebiedsdelen ook inzicht bieden in de vorm van het Nederlands beleid ten opzichten van Nieuw-Guinea. De oprichtingsakten, verschillende vormen van correspondentie en stukken betreffende het rubberplantageproject op de Ransiki-vlakte, zullen ook gebruikt gaan worden.

Naast deze primaire bronnen, worden ook verschillende naslagwerken uitvoerig gebruikt.

Over Nieuw-Guinea als onderdeel van het Nederlands-Indië en haar ontwikkelingen vanaf begin 20ste eeuw is veel geschreven.

Economie en handel zijn voor Nederland altijd belangrijke belangen geweest met betrekking tot de Overzeese Gebieden. Over het algemeen wordt er veel gesproken over de stimulatie van de buitengewesten, waar Nieuw-Guinea deel van uitmaakt.

Zo stelt J.S. Furnivall dat rond 1870 de Nederlandse macht in de buitengewesten nog verwaarloosbaar is, maar dat er na 1900 voornamelijk een hervorming kan worden waargenomen op economisch gebied.³ De Buitengewesten worden hierbij meegenomen in de ontwikkeling om de ‘resources’ beter te kunnen gebruiken.⁴ Ook J.M. Somer, kolonel uit het Nederlands Indisch Leger spreekt van een duidelijke groei in aandacht voor de buitengewesten na 1900. Dit gebeurde, omdat een koloniaal rijk alleen tot ontwikkeling kon komen, als ook in de randgebieden ordelijke toestanden heersten.⁵

Deze interesse in de buitengewesten is natuurlijk ook in Nieuw-Guinea zelf terug te vinden. Zo stelt M.C. Capelle dat vanaf ongeveer 1909 voortdurend wetenschappelijke expedities werden uitgezonden naar Nederlands Nieuw-Guinea,⁶ een ontwikkeling die duidt op een sterk groeiende interesse van Nederland in Nieuw-Guinea.

Iets wat overeen komt met wat G.L. Tichelman stelt: het land Nieuw-Guinea werd door het Nederlands bestuur tot begin 20ste eeuw vrijwel geheel naast zich neer gelegd, omdat ook de economische kennis over het gebied nihil was. Vanaf de jaren 1930, wanneer er een groeiende exploratie van de gronden opkomt, ontstaat er pas een positief streven naar economische ontwikkeling in het gebied.⁷

Beide schrijvers krijgen bijval van R.J. Stratenus, die in zijn werk *Een voorlopig onderzoek naar de economische vooruitzichten in Nederlands Nieuw Guinea* bevestigt dat Nieuw-Guinea als kolonie het minst ontwikkeld was. De ontwikkeling ging dan ook zeer langzaam, omdat zowel bestuurlijke- als particuliere partijen geen initiatief namen om deze ontwikkeling te realiseren.⁸

Dit klinkt nogal dubbelzinnig, aan de ene kant wordt er veel energie in Nieuw-Guinea gestoken nu de kennis over het gebied groeit. Daarentegen wordt aan de andere kant ook gesteld dat, ondanks deze groeiende interesse, er zowel vanuit het bestuur als de economie nog steeds weinig initiatief te vinden was. Wel noemt Stratenus dat de Negumij in de jaren 1930 op het gebied van ondernemingslandbouw vele experimenten uitvoerde.⁹ De Negumij was op het gebied van landbouw een vooruitstrevende maatschappij. Aan de andere kant wordt er in de historiografie ook een ander standpunt ingenomen. Een goed voorbeeld is Francien van Anrooij, die van mening is dat sommige buitengewesten nooit tot ontwikkeling zijn gekomen. Deze zijn zowel niet geëxploiteerd als gemoderniseerd, ondanks de

---

³ Furnivall, J.S., *Netherlands India. A study of Plural Economy* (New York, 2010) 178.

⁴ Furnivall, J.S., *Netherlands India*, 303.

⁵ Somer, J.M., *Vestiging, doorvoering, en consolidatie van het Nederlandsch gezag in Nederlandsch-Indië* (Koninklijke militaire academie, 1935) 112.

⁶ Capelle, M.C., *Nieuw Guinea en de west* (Assen, 1955) 10.

⁷ Tichelman, G.L., *Nieuw Guinea. Land der toekomst* (Haarlem, 1950) 41.

⁸ Stratenus, R.J., *Een voorlopig onderzoek naar de economische vooruitzichten in Nederlands Nieuw Guinea* (Amsterdam, 1952) 8.

⁹ Stratenus, R.J., *Een voorlopig onderzoek naar de economische vooruitzichten in Nederlands Nieuw Guinea* (Amsterdam, 1952) 20.

moeite die erin is gestoken. In het geval van Nieuw-Guinea was dit zo, omdat het land te moeilijk begaanbaar was om snelle economische successen te boeken.¹⁰

Het is duidelijk dat er over Nieuw-Guinea veel gesproken is. Op welke manier het eiland echt gestimuleerd is, kan de Negumij ons leren. Of deze ontwikkelingen ook daadwerkelijk hebben geleid tot een openlegging van Nieuw-Guinea zal moeten blijken.

---

¹⁰ Anrooij, F. van, ed., *Between people and statistics. Essays on modern indonesian history* (Den Haag, 1979) 82.

1. Nieuw-Guinea als onderdeel van het Nederlands Koloniale Rijk.

Zoals eerder genoemd, was de snel groeiende interesse in Nieuw-Guinea verre van normaal te noemen. Na eeuwenlang niets met het eiland gedaan te hebben, ontstond er vrij plotseling vanuit Nederlandse hoek interesse om het toch te gaan ontwikkelen. Om deze ontwikkeling te kunnen verklaren, zal eerst gekeken worden, waarom er in de eeuwen daarvoor nooit iets met/voor het gebied werd gedaan.

In combinatie met deze geschiedenis zal mogelijk duidelijk worden waar de interesse in Nieuw-Guinea vandaan kwam en waarom deze zo hard groeide. Wat was het doel van de interesse? Was het voornamelijk een ethische missie tot beschaving, of was het puur om de handel en geldstromen te verbeteren voor eigen belang van Nederland?

1.1 De koloniale geschiedenis van Nieuw-Guinea in vogelvlucht.

Het eiland dat de naam ‘Nieuw-Guinea’ zou ontvangen werd in 1511 voor het eerst door Portugezen ontdekt. Er wordt in bronnen helaas niet verder gesproken over of zij het eiland ook betraden of er slechts langs voeren.¹¹ Pas jaren later, in 1545, werd het officieel door de Spanjaard *Ortiz* in bezit genomen, waarmee het Spaans grondgebied werd.¹² Het was een ruig land en Spanje zag er weinig tot geen belang in, dus werd het voornamelijk met rust gelaten. In 1660 verdwijnen de Spanjaarden bijna geheel uit de Indische archipel. Het eiland wordt overgedragen aan Nederland, dat het eveneens met rust laat.¹³ De VOC wist van de Spanjaarden dat handel drijven met de inheemse bevolking weinig tot niets opleverde. En ook al waren er op het eiland goudsporen gevonden, Spanje had er nooit veel kunnen delven, dus dacht de VOC dat het vast en zeker te moeilijk te bereiken was om winstgevend te worden. Zowel de VOC als hun voorgangers, de Spanjaarden en de Portugezen, zagen weinig voordeel in dit gebied. De belangrijkste reden om dit gebied te bezitten was volgens Stratenus dat het eiland goed was om het specerijenmonopolie te handhaven en de zeeroverij te bestrijden.¹⁴

Spanje en Nederland zijn echter niet de enige ‘claimers’ van het gebied geweest. Het eiland viel voor de komst van de Europeanen onder het gezag van de Sultan van Tidore, in de Molukken.¹⁵

Ook tijdens de Spaanse en Nederlandse heerschappij, lag het feitelijke bestuur lange tijd in de Molukken. Dit veranderde officieel toen de Nederlandse Staat in 1814 bij het traktaat van Londen het

---

¹¹ Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea. De ontwikkeling op economisch, sociaal, en cultureel gebied, in Nederland en Australisch Nieuw Guinea deel 1* (Den Haag, 1953) 8.

¹² Stratenus, *Een voorlopig onderzoek* (Amsterdam, 1952) 6.

¹³ Capelle, M.C., *Nieuw-Guinea en de West* (Assen, 1955) 7.

¹⁴ Stratenus, *Een voorlopig onderzoek* (Amsterdam, 1952) 6.

¹⁵ Schoorl, P., “De controleur BB als een agent van ontwikkeling op Nieuw Guinea” in: Schoorl, P. ed., *Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962* (Leiden, 1996) 7.

deel van Nieuw-Guinea in handen kreeg, dat formeel van de Sultan was.¹⁶ De rest van het eiland was nog steeds niemandsland. Dit gebied, met een oppervlakte van ongeveer 800.000 km², is een van de grootste eilanden ter wereld.¹⁷ Maar pas elf jaar nadat een deel van Nieuw-Guinea officieel bezit van de Nederlandse Staat werd, werd er voor het eerst iets mee gedaan. In 1825, wanneer Engeland vanuit Australië stelselmatig pogingen doet om gebieden in Nieuw-Guinea te bemachtigen, gaat Nederland zijn gebieden veilig stellen. Met de stichting van de *Fort du Bus* aan de Tritonbaai, wordt het westelijk deel officieel Nederlands grondgebied.¹⁸ Hieruit kwamen ook enkele pogingen voort om een daadwerkelijk bestuur op Nieuw-Guinea op te zetten, maar deze pogingen mislukten compleet, want zolang het binnenland niet geëxploreerd is, heeft het weinig zin om pogingen tot gezagsuitbreiding uit te voeren. *Fort du Bus* vond zijn ondergang al in 1836.¹⁹ Het gevolg van deze mislukkingen was dat het feitelijke bestuur weer terugkwam in de handen van de Sultan van Tidore, ook al was het nog officieel Nederlands grondgebied.²⁰

1.1.2 De run op Nieuw-Guinea

Zoals uit het openingscitaat ook al blijkt, kwam daar in 1898 verandering in. Nederland vestigt twee permanente posten in Nieuw-Guinea. Deze twee nieuwe bestuursposten werden voornamelijk gesticht om het gebied veilig te stellen tegen bezettingen en invloeden van andere koloniale machten. Het was een onbekend gebied dat vlak bij het grote Nederlands-Indië lag, van waaruit opeens dreiging kon optreden van andere landen. Deze dreiging werd niet onderschat. Vanaf ongeveer 1870 beginnen zowel Engeland, Frankrijk, als Duitsland kolonisatieverenigingen op te richten om gebieden van (onder andere) Nieuw-Guinea te koloniseren.²¹ De twee Nederlandse bestuursposten uit 1898 blijven nu wel bestaan. Naast deze Europese concurrentie was er nog een andere, belangrijker vijand waar Nederland rekening mee moest houden. De Papoea's die rondom de bestuursposten leefden, namen niet zomaar een nieuw gezag aan. In de eerste jaren na oprichting van de posten hadden de Nederlanders die daar resideerden het bepaald niet makkelijk. Ze werden geteisterd door verschillende overvallen en aanslagen van de Papoea's, wat ervoor zorgde dat de rust in het gebied ver te zoeken was.²²

---

¹⁶ Cannegieter, C.A., *De economische toekomst mogelijkheden van Nederlands Nieuw-Guinea* (Leiden, 1959) 1.

¹⁷ Ter vergelijking: Nederland heeft een oppervlakte van slechts 41.543 km².

¹⁸ Derix, J., *Baba Papoea* (Venlo, 1987) 65.

¹⁹ Derix, J., *Baba Papoea* (Venlo, 1987) 65.

²⁰ Cannegieter, C.A., *De economische toekomst mogelijkheden* (Leiden, 1959) 1.

²¹ Galis, K.W., "Geschiedenis", in: Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea. De ontwikkeling op economisch, sociaal, en cultureel gebied, in Nederland en Australisch Nieuw Guinea deel 1* (Den Haag, 1953) 26.

²² Galis, K.W., "Geschiedenis", in: Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea deel 1* (Den Haag, 1953) 27.

Pas rond 1907 waren de Papoea's aan de aanwezigheid van de Nederlanders gewend en namen de geweldplegingen af. Dit is ook meteen terug te zien in het aantal exploraties die vanaf dat moment zijn ondernomen. Tussen 1907 en 1915 vond de grote 'Militaire Exploratie' van Nederlands Nieuw-Guinea plaats. De latere Nederlandse minister president Colijn, zag dit enerzijds als een goed idee: het was een manier om te ontdekken of de economische ontwikkelingen bevorderd konden worden,²³ anderzijds was Colijn van mening dat verkenningsstochten niet samen zouden gaan met wetenschappelijke expedities.²⁴ Colijn was in dit opzicht een belangrijk man. Hij had in 1906 een onderzoek uitgevoerd naar de mogelijkheden van Nieuw-Guinea en adviseerde het toenmalige kabinet om op Nieuw-Guinea een direct bestuur op te richten in plaats van deze onder het zelfbestuur van het sultanaat Tidore te laten blijven. Dit advies, ook al was het een deels gemengd geluid, werd opgevolgd en in 1907 arriveerde het eerste exploratiedetachement.²⁵ Hiermee startte een gestage ontwikkeling voor Nieuw-Guinea. Gaandeweg werd het land goed in kaart gebracht, zowel wat grondgebied als inwoners betrof.

1.2 Nieuw-Guinea vanaf de jaren 1930.

Begin jaren '30 zijn de kustgebieden van Nieuw-Guinea zo goed als volledig in kaart gebracht. De binnenlanden, en dan voornamelijk de grote gebergtes, blijven moeilijk begaanbare gebieden die nog weinig geëxploreerd waren. Vanzelfsprekend ontstond nu de vraag: 'Wat daadwerkelijk te doen met deze nieuw in kaart gebrachte gebieden?'

Het antwoord is deels te zien in de wens Nieuw-Guinea in dit decennium te exploiteren. Er worden veel verschillende pogingen gedaan om het gebied op allerlei manieren te benutten.

Zo wordt er in 1925 door de assistent-resident S.J. Geuns in de aanvulling op de memorie van overgave alleen nog gesproken over handel in vogelhuiden en specerijen zoals muskaatnoten. Naast deze producten stelt Geuns ook dat damar (een soort hars) een groot exportproduct is.²⁶ Terwijl er ongeveer 15 jaar later, in eenzelfde stuk van assistent-resident J.J.C. Haar, al van een grote bedrijvigheid wordt gesproken. Dit gaat niet zozeer om import en export, maar wel over de verschillende grote maatschappijen die zijn opgericht, zoals de Nederlands Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij en de Koninklijke Nederlands-Indische Luchtvaart Maatschappij. Beide waren sterk actief in het gebied.²⁷

---

²³ Schoorl, P., "De controleur BB als een agent van ontwikkeling op Nieuw Guinea" in: Schoorl, P. ed., *Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962* (Leiden, 1996) 9.

²⁴ Eechoud, J. van, *Vergeeten Aarde. Nieuw-Guinea* (Amsterdam, 1951) 57.

²⁵ Van Baal, J., *Ontglipt Verleden deel 2. Leven in verandering: 1947-1958* (Franeker, 1989) 144/145.

²⁶ Geuns, S.J. van., "Vervolgmemoire op de Algemene Memorie van overgave van de afdeling West Nieuw-Guinea, Fak-Fak, 1925", in: Miedema, J., Stokhof, W.A.L., ed., *Memories van overgave van de afdeling West Nieuw Guinea part 1* (Leiden-Jakarta, 1992) 139.

²⁷ Haar, J.J.C., "Aanvullende memorie van overgave van de afdeling West Nieuw-Guinea, 1940", in: Miedema, J., Stokhof, W.A.L., *Memories van overgave part 1*. (Leiden-Jakarta, 1993) 144.

Ook werd in deze periode de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea opgericht. De eerste ideeën tot oprichting vormen zich in 1934 vanuit het Nieuw-Guinea Comité, al laat de daadwerkelijke oprichting nog tot 1938 op zich wachten.²⁸ De jaren '30 van de 20ste eeuw worden gekenmerkt door een sterk groeiende handelsinteresse in het gebied. Dit blijkt alleen al uit de lijst van aandeelhouders van de Negumij. Veel grote bedrijven die actief waren in Nederlands-Indië, waren ook bereid aandelen in de Maatschappij te nemen.²⁹ Niet alleen de handel kende dus een groei, ook de grote bestuursuitbreiding begon in deze periode. Er was een groeiende publieke interesse. Zending en missie maar ook handel, wetenschap en het bedrijfsleven zorgden voor groei in het gebied.³⁰

1.2.1 De Tweede Wereldoorlog en de nasleep

De Tweede Wereldoorlog gooit dan roet in het eten. In mei 1940 vallen de Duitsers Nederland binnen. Het moederland was bezet, maar hoe nu door te gaan in Nederlands-Indië?

Verschillende ondernemingen en expedities worden al snel afgebroken. Al blijkt later dat de Regering in Nederlands-Indië de normale gang van zaken wil behouden. De werkzaamheden worden gewoon weer hervat. Zo vertelt Van Eechoud, in zijn werk *Vergeten Aarde* dat hij na de inval van de Duitsers het bevel krijgt zijn expedities af te breken. Een paar maanden later zal de Regering in Nederlands-Indië hem echter vragen de werkzaamheden weer te hervatten.³¹ Dit laat zien dat de kolonie poogt zichzelf staande te houden zonder hulp vanuit het moederland. Al snel wordt duidelijk dat in die regio van de Duitsers niets te vrezen is, maar des te meer van de Japanners. Overal in Nederlands-Indië worden voorzorgsmaatregelen genomen. Zo ook in Nieuw-Guinea: al voor de Japanse actie tegen Nederlands Nieuw-Guinea op 30 december 1941 zijn de meeste Nederlandse vrouwen en kinderen overgebracht naar een veiliger oord. Ook de grote werken en bedrijven worden door de Nederlanders verwoest, zodat de Japanners er geen voordeel uit kunnen halen. Het enige wat ontbrak was een sterke militaire basis. De militaire bezetting van bijvoorbeeld Manokwari (West Nieuw-Guinea) telde nog geen 100 man en op versterking kon niet gerekend worden.³²

Na de machtsovername van de Japanners komt het gebied economisch tot stilstand. Handelsroutes vervallen, net als de opdrachten tot exploitatie en exploratie.

Niet het gehele eiland valt tijdens de oorlog onder Japanse overheersing, de bezetting blijft voornamelijk tot de kuststroken beperkt. Dit werd mede veroorzaakt, doordat het binnenland te moeilijk begaanbaar bleek. Desalniettemin lijdt het hele eiland wel onder de oorlog, bijna alle

---

²⁸ Archief Negumij, 70, Notulen tot oprichting der Maatschappij.

²⁹ Archief Negumij, 70, Oprichtingsakte Negumij.

³⁰ Van Baal, J., *Ontglipt Verleden deel 2* (Franeker, 1989) 145.

³¹ Eechout, J. van., *Vertegen aarde* (Amsterdam, 1951) 140.

³² Hoogenband, C. van den., "De tweede wereldoorlog", in: Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea. Deel 3* (Den Haag, 1953) 346.

Europeanen die niet al waren gevlucht - behalve in het niet bezette zuiden van Nieuw-Guinea – komen in interneringskampen terecht wat de economie doet stilvallen.³³ In mei 1944 beginnen de Amerikanen met hun tegenaanval, waarna in augustus 1945 Japan officieel capituleert.

Na het vertrek van de Japanners valt Nieuw-Guinea weer terug in de rol van onbelangrijk buitengewest. Met de wederopbouw en groeiende politieke problemen in Nederlands-Indië na de oorlog, heeft Nederland wel andere dingen aan haar hoofd dan de economie van dit eiland te stimuleren.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat Nieuw-Guinea een ruw, hard eiland is en moeilijk begaanbaar was – en nog steeds is – voor de Europeanen. Qua natuur was het een rijk gebied, maar het was niet geschikt voor plantages en een sterke economie zoals op Java en Sumatra.

Pas vanaf het moment dat er in Europa een drang ontstond om alle witte vlekken op de wereldkaart op te vullen en toe te eigenen, is Nederland ook begonnen Nieuw-Guinea wat meer aandacht te geven. Dit kwam voornamelijk voort uit de angst dat een andere grootmacht het gebied zou annexeren en vervolgens een dreiging zou vormen voor het welvarende Nederlands-Indië. Vanaf het begin van de 20ste eeuw is er daardoor een grote groei in de aandacht die aan Nieuw-Guinea werd besteed. Nadat de meeste witte vlekken in kaart zijn gebracht, zien we vanaf de jaren '30 dat er daadwerkelijk een economische interesse in het gebied ontstaat. Veel, op de handel en economie gerichte, maatschappijen worden opgericht om het land te stimuleren. Deze maatschappijen hebben in eerste instantie weinig te maken met het bevestigen van de machtspositie in het gebied. Zij zijn vooral geïnteresseerd in het gebied omdat hier economische kansen kunnen liggen. Zoals E.J.F. van Dunné, directeur van de Negumij in Nederlands-Indië, ook stelt:

“... indien bepaalde bestaande cultures behoefte zullen gaan gevoelen aan drastische uitbreidingen, dan wel nieuwe cultures, die een groot grondoppervlak behoeven, mochten worden ondernomen, zal de aanwezigheid van goede cultuurgronden, ook in meer afgelegen streken als Nieuw-Guinea, een factor van belang zijn.”³⁴

Hier komt door de Tweede Wereldoorlog uiteindelijk weinig van terecht. Na de oorlog krijgen andere problemen weer voorrang op Nieuw-Guinea. Vanaf 1945, tot de overdracht aan de VN in 1962, wordt er weinig in gebied geïnvesteerd.

---

³³ Cannegieter, C.A., *De economische toekomstmogelijkheden* (Leiden, 1959) 2.

³⁴ Archief Negumij, 70, De Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea. Door Mr. E.J.F. van Dunné.

2. De Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea.

Nu duidelijk is hoe de geschiedenis van Nieuw-Guinea er globaal uit heeft gezien en waar de opgang van interesse in het gebied vandaan is gekomen, wordt bekeken welke rol de Negumij hierin heeft gespeeld. In dit hoofdstuk zal eerst bekeken worden wat de primaire en secundaire doelen van de Negumij waren. Hoe is deze tot oprichting gekomen en wat stond hen voor ogen met de oprichting? Daarna zal het daadwerkelijke handelen van de maatschappij besproken worden. Wat hebben ze in hun eerste bestaansjaren uitgevoerd en op welke manier hebben ze dat gedaan? Vervolgens zullen we aan de hand van de plantage op de Ransiki-vlakte kijken wat er daadwerkelijk van deze doelen tot stand is gekomen.

2.1 De Oprichting van de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea.

Zoals al eerder genoemd, kwam het eerste idee ter oprichting van een Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea al in 1934 naar voren. Deze poging mislukte omdat de grote Scheepvaartmaatschappijen, waaronder de Stoomvaartmaatschappij Nederland en de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij (KPM), alleen wilden deelnemen onder voorwaarde dat de Borneo-Sumatra Handelsmaatschappij (Borsumij) de leiding op zich zou nemen. Deze eis werd gesteld vanuit het idee dat de Borsumij de geschikte kennis, relaties, en ervaringen had om de Negumij tot een succes te maken. Dit achtte het Nieuw-Guinea Comité³⁵ niet wenselijk in verband met de mogelijke versterkte positie die de Borsumij hierdoor kreeg: een monopolie positie zou kunnen ontstaan, waardoor concurrerende partijen, zoals de Japanners, uitgesloten zouden kunnen worden.³⁶ De onderhandelingen liepen vast, omdat de uitsluiting van mogelijke andere concurrenten niet werd geaccepteerd.

Pas in 1936 werd een tweede poging gedaan tot oprichting.

Deze keer was het de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië die roet in het eten gooide. Hij had bezwaar tegen de verlening van een voorkeursrecht van welke aard deze ook mocht wezen.³⁷

Het was hierdoor onmogelijk om een maatschappij op te richten die zich geheel zou inzetten voor de economische ontwikkeling van Nieuw-Guinea, zonder dat deze in de weg werd gezeten door andere bedrijven of partijen. Dit was voor de geïnteresseerde partijen genoeg om de onderhandelingen te staken.

---

³⁵ Het Nieuw-Guinea Comité was opgericht met als doel “het verzamelen en bestuderen van gegevens benevens het verspreiden van kennis omtrent Nieuw-Guinea ... zowel op cultureel- als op economisch- en hygiënisch gebied, alsmede het bevorderen van het gemeenschappelijk belang van Nederland in Nieuw-Guinea.

(Inventaris van het archief van het Nationaal Nieuw-Guinea Comité, NL-HaNa, Nationaal Nieuw-Guinea Comité, archiefinventaris: 2.20.26. inventarisnummers: 48-50)

³⁶ Archief Negumij, 70, Notulen tot oprichting der Maatschappij.

³⁷ Ibidem, inv.nr. 70.

Maar zoals wel vaker, driemaal is scheepsrecht. Bij de derde poging in 1938 werd er daadwerkelijk een N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea opgericht.

De heer D. Crena de Jongh zou de eerste voorzitter van de Raad van Beheer van de maatschappij worden. Hij verscheen samen met Johannes Jan Polderman, directiesecretaris van de NHM, Feike de Boer en Gerrit Jan van Eck, respectievelijk de directeur en de procuratiehouder van de Nederlandse Stoomvaartmaatschappij en Gustaaf Abram Dunlop, directeur van de Nederlandsch Indische Handelsbank te Amsterdam, op 2 juli 1938 voor de notaris te Amsterdam om de oprichtingsakte te ondertekenen.³⁸

De Negumij was een feit. Naast deze genoemde deelnemers waren ook de N.V. Rubber cultuur maatschappij te Amsterdam, de Rotterdamse Lloyd, de eerder genoemde Borsumij, en enkele andere grote Nederlandse bedrijven aandeelhouders in de Negumij.

Het kapitaal bestond uit 2.800.000 gulden verdeeld over 100 preferente, en 2000 gewone aandelen waarvan er 45 preferente en 450 gewone bij oprichting zijn uitgegeven. Een behoorlijk bedrag voor een nog kleine onderneming.

Voordat de definitieve oprichting plaats kon vinden, moesten eerst de doelstellingen van de Negumij bepaald worden. Deze doelstellingen opstellen was nog niet de makkelijkste taak. Het zou in de praktijk een Maatschappij moeten worden om Nieuw-Guinea economisch, voornamelijk op het gebied van landbouw, te ontwikkelen. In theorie werden er voor oprichting ook nog hele andere doelstellingen genoemd. Dit wordt voornamelijk duidelijk in een briefwisseling van Crena de Jongh met de toenmalige minister-president, H. Colijn. Hierin wordt duidelijk gemaakt wat de oprichters van de maatschappij van de overheid verwachtten en wat hun doelstellingen waren. Deze oprichters hadden namelijk niet alleen economische doelen voor ogen. Een belangrijke overweging - die uiteindelijk tot de oprichting heeft geleid - was het vooruitzicht dat het eiland onder de economische invloedssfeer van andere landen zou kunnen gaan vallen als er geen groot Nederlands particulier kapitaal in het gebied gestoken worden. Met name Japan vormde een grote dreiging.³⁹

Deze Japanse dreiging was niet nieuw. Al jaren lang was bekend dat Japan een grote interesse had in Nederlands-Indië. Dit bleek bijvoorbeeld al tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen een gezaghebbende Japanse journalist liet weten dat als Nederland niet in staat was het levenspeil in Indië te verbeteren, Japan zichzelf gerechtigd achtte om Java en Sumatra in bezit te nemen.⁴⁰ In de jaren '20 waarschuwde Soekarno, leider van de PNI, al voor Japans imperialisme en in de jaren '30 tijdens de wereldwijde economische crisis werden de Japanse producten zo goedkoop dat Japan zijn marktaandeel zag

---

³⁸ Archief Negumij, 28, Oprichtingsakte Negumij.

³⁹ Archief Negumij, 70, Notulen tot oprichting der Maatschappij.

⁴⁰ Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog deel 11a, Nederlands Indië 1, eerste helft* (Leiden, 1984) 510.

groeien.⁴¹ Japan bleef hierdoor een rol spelen in Nederlands-Indië. Dit was ook te merken in Nieuw-Guinea. Japanners hadden op enkele plaatsen katoenplantages opgericht in de hoop hier goedlopende bedrijven op te bouwen.⁴²

Door het tonen van Nederlands initiatief op het gebied van landbouwexploitatie zou mogelijk de Japanse invloed in Nieuw-Guinea beperkt blijven. Werd dit niet gedaan, dan zou de Japanse invloed ongestoord kunnen groeien en kon hier later geen weerstand meer aan geboden worden.⁴³

De oprichters hadden de eis dat de regering duidelijk moest aangeven dat ze het op prijs stelde als deze Negumij met dit doel – het beperken van de buitenlandse invloed op Nieuw-Guinea, - opgericht zou worden. Als tweede wilden de oprichters dat de overheid aan de Negumij een exclusief voorrecht zou verlenen voor de exploitatie en exploratie van belangrijke delen van Nieuw-Guinea. Als derde wilden de vennoten zeker weten dat de Negumij niet “één uit velen” zou worden wat betreft het uitvoeren van de doelstellingen van de regering.⁴⁴ Een echt monopolierecht konden ze niet vragen. Maar het was duidelijk dat ze zo weinig mogelijk concurrentie wilden. Deze drie eisen werden gesteld om de kans zo groot mogelijk te maken dat de Negumij een succes zou worden. Met alle grote bedrijven bij elkaar, zonder veel concurrentie en een overheid die de Negumij steunde, werd de kans alleen maar groter dat de Japanners er een geduchte concurrent bij zouden krijgen.

Aan deze eisen werd deels toegegeven door de Nederlandse regering. De regering wilde uiteindelijk graag een bedrijf dat de machtspositie van het Koninkrijk op het eiland extra zou bevestigen. In een brief van de Minister van Koloniën aan Crena de Jongh wordt duidelijk teruggekomen op deze eerder genoemde eisen. Hierin stelt de minister vast dat het zeer op prijs gesteld wordt als er een Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea opgericht wordt. Het monopolie op exploratie en exploitatie kan echter niet worden gegeven. Wel krijgen de oprichters te horen dat de Nederlandse regering hen een grote mate van voorkeur zal geven binnen het kader waarin de Negumij gaat handelen.⁴⁵

Het uiteindelijke resultaat was een samenwerking tussen belangrijke, breed werkzame bedrijven in Nederlands-Indië die zich voor de ontwikkeling van Nieuw-Guinea zouden interesseren. Ook dit wordt bevestigd in een brief van Crena de Jongh, aan minister-president Colijn.⁴⁶ Hierin staat dat de ondernemers die bij de oprichting van de Negumij betrokken zijn, qua financiële verwachtingen

---

⁴¹ Ibidem 511.

⁴² Archief Negumij, 28, Brief van E.J.F. van Dunné aan D. Crena de Jongh, 18 mei, 1983.

⁴³ Archief Negumij, 70. Notulen tot oprichting der Maatschappij.

⁴⁴ Archief Negumij, 28 Brief van Dr. D. Crena de Jongh aan Dr. H. Colijn. Amsterdam, 15 april 1937,

⁴⁵ Archief Negumij, 28, Brief van Minister van Koloniën aan Dr. D. Crena de Jongh, 10 november 1937.

⁴⁶ Archief Negumij, 28. Brief van Dr. Crena de Jongh aan Dr. H. Colijn. Amsterdam, 15 april 1937.

weinig hoop koesteren ten opzichte van Nieuw-Guinea. De bedrijven zetten zich wel in voor het algemeen imperiaal belang van Nederland, om met deze maatschappij het gevaar van buitenlandse invloed in het gebied te verminderen.⁴⁷ Deze zelfde brief stelt ook dat als de regering dit belang *niet* zou zien, er ook geen aanleiding zou zijn om tot oprichting van de maatschappij te komen.

Anders verwoord: als de regering de dreiging vanuit andere landen in Nederlands-Indië niet groot genoeg acht om daadwerkelijk een dreiging te noemen, dan zal er ook geen poging gedaan worden om de Negumij op te richten. De Negumij biedt niet alleen lage winstverwachtingen, maar ook grote investeringskosten. Zonder toezegging van de overheid en bevestiging dat het gestelde doel ook daadwerkelijk op prijs gesteld wordt, is het oprichten van de maatschappij onnodig.

De maatschappij verwacht dus geen winst te behalen. In ieder geval niet in de eerste jaren, maar ook in een later stadium is winst niet het hoofddoel. Al streeft de Negumij in de praktijk natuurlijk wel enkel economische doelen na. De oprichtingsakte bevat als doelstelling het verzamelen en bestuderen van gegevens betreffende Nieuw-Guinea en het winnen, bewerken, en verhandelen van producten.⁴⁸

Dit terwijl de heer Dunné ook stelt dat er naast de economische motieven, ook motieven in het spel waren om het Nederlands Nieuw-Guinea te ontwikkelen, zodat het niet achter blijft bij de rest van Nederlands-Indië.⁴⁹ Een uitspraak die meer duidt op het bevorderen van de sociale ontwikkelingen en modernisering van Nieuw-Guinea, dan op de machtsbevestiging. Ondanks dat ook deze doeleinden werden geopperd in het verslag van E.J.F. Dunné, zijn ze niet opgenomen in het officiële plan van doelstellingen van de Negumij.

We kunnen dus concluderen dat de Negumij duidelijk twee agenda's heeft: in de eerste plaats de officiële doelstellingen, die bij de oprichting opgesteld waren, realiseren. Doelstellingen die voornamelijk gericht waren op het bevorderen van Nieuw-Guinea op gebied van landbouw en exploitatie. En in de tweede plaats de officieel onuitgesproken doelstellingen om de Nederlandse machtspositie in Nieuw-Guinea te versterken.

2.2 De eerste jaren.

Na oprichting van de maatschappij in juni 1938 is het vanzelfsprekend dat er niet meteen een bloeiend bedrijf werkzaam is. Er moest nog veel opgebouwd worden, voordat dit bedrijf daadwerkelijk zijn economische machtspositie in het gebied kon versterken en behouden.

Het eerste wat gedaan moest worden was geschikte gronden vinden om landbouwbedrijven op te zetten. In een algemeen verslag van de verrichtingen van de maatschappij is te vinden dat ze in het eerste jaar voornamelijk bezig zijn geweest met het uitzoeken wat de beste locatie opties waren voor

---

⁴⁷ Ibidem, 28.

⁴⁸ Archief Negumij, 28, Oprichtingsakte N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea.

⁴⁹ Archief Negumij, 28, De Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea. Door Mr. E.J.F. van Dunné.

landbouwbedrijven.⁵⁰ Er werden talrijke testmonsters uit verschillende gebieden onderzocht, om zo uit te zoeken welke gronden het meest geschikt zouden zijn om de landbouwproducten, waar deze grote landbouwbedrijven in zouden gaan handelen, het beste te kunnen verbouwen. Dit bleek allesbehalve een makkelijke taak. De heer Dunné zegt hierover:

“... Op vele plaatsen loopt het gebergte door tot de kust; veelal ook bevindt zich tusschen het gebergte en de kust een min of meer breede (...) moerasstrook, die voor landbouwcultures volkomen ongeschikt is. (...) Het hooggebergte is uiteraard uitgesloten als cultuurgebied; ook de lagere bergstreken en heuvellanden zijn in Nieuw-Guinea voor cultures veelal ongeschikt.”⁵¹

Als dit alles ongeschikt blijkt, blijven er niet veel locaties over om wel plantages op te bouwen.

De Negumij heeft het allesbehalve makkelijk in deze beginfase. Uiteindelijk, na vele onderzoeken, vinden ze een aantal geschikte gebieden voor hun doeleinden.

Een aantal daarvan valt binnen de onderafdeling Hollandia. In deze regio, in het noordoosten, aan de grens met Australisch Nieuw-Guinea, vinden ze geschikte landbouwgronden van in totaal ongeveer 24.000 ha. Deze gebieden, onder andere de Grimé- en Sekolievlake, vielen onder het eigendom van de resident der Molukken. Hier verkrijgt de Negumij in 1939 de vergunningen tot landexploratie met recht op voorrang bij de uitgifte in erfpacht.⁵² Het gebied bleef dus in bezit van de Resident van de Molukken; de Negumij mocht het slechts huren.

Op een van deze terreinen werd 100 ha beschikbaar gesteld voor de proefonderneming “Irene”. Deze onderneming had als doel om meer kennis op te doen wat betreft de klimatologische gesteldheid van het gebied met het oog op een eventueel later te ontplooiën activiteit op grotere schaal.⁵³

2.2.1 De werkzaamheden van de Negumij

Omdat de Maatschappij zich als doel had gesteld producten te winnen, verwerken en verhandelen, werd naast het zoeken naar landbouwgronden ook gepoogd om andere aspecten van de economie in de beginjaren te bevorderen. Zo werd er in 1939 gekeken naar de mogelijkheden om een handelsbedrijf op te richten in bos- en bevolkingsproducten (voornamelijk damar en copal)⁵⁴. Dit poogden ze te doen

---

⁵⁰ Archief Negumij, 70, Verslag over de verrichtingen van de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea in het tijdvak 1 januari – 20 augustus 1939.

⁵¹ Archief Negumij, 28, De Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea. Door Mr. E.J.F. van Dunné.

⁵² Archief Negumij, 70, Beknopt overzicht van tot dusver verrichte werkzaamheden der maatschappij, augustus 1949.

⁵³ Ibidem, 70.

⁵⁴ Copal, tegenwoordig ook wel *Kopaal* genoemd is een half gefossiliseerde hars. Damar is een andere benaming voor brokken witte hars.

in de onderafdeling Inanwatan aan de MacCluergolf met Kokas als centrale vestigingsplaats.⁵⁵ Er werd verwacht dat dit handelsbedrijf zelfvoorzienend zou worden en zelfs zou kunnen bijdragen aan de andere doeleinden van de maatschappij. Zover is het nooit gekomen door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

Naast een handelsbedrijf heeft de Negumij in de eerste jaren van bestaan ook breed onderzoek gedaan naar de mogelijkheden van bosexploratie. Vooral in 1940/41 zijn er in hetzelfde gebied als waarin het handelsbedrijf actief was, vele bossen onderzocht om te onderzoeken wat de mogelijkheden waren voor de houthandel. Al snel bleek dat de bossen in Nieuw-Guinea zeer veel verschillende houtsoorten bevatten, maar dat de bekende houtsoorten die voor de handel geschikt waren, slechts in geringe mate aanwezig waren.⁵⁶

Wat betreft de landbouwbedrijven hadden ze naast de vier gebieden rondom Hollandia nog een andere, goede optie gevonden: de Ransiki-vlakte. Dit gebied bood een goede mogelijkheid voor exploitatie. Hier was al een plantage gesticht door de Nederlandse overheid zelf. Deze was in handen van het Gouvernements Landbouwbedrijf (GLB). Voor de oprichting van de Negumij had de overheid eigenhandig interesse getoond in een cultuurbedrijf op Nieuw-Guinea omdat de interesse uit particuliere hoek uitbleef.⁵⁷ Nu de Negumij wel serieuze interesse toonde, kon de overheid zich hier terugtrekken. Na veelvuldig overleg tussen het gouvernement en de maatschappij kon een optieovereenkomst worden gesloten. De Negumij mocht de plantage op de Ransiki-vlakte, een rubberplantage van ongeveer 1000 ha groot, in de praktijk overnemen. Dit bleef een optie tot de maatschappij zich in 1942, zoals afgesproken met het GLB, zou uitspreken over het behouden of afstaan van de plantage.⁵⁸ De grond, en het gebouwen ter plaatsen bleven tot die tijd eigendom van het Gouvernements Landbouwbedrijf. De werkzaamheden, kosten, en opbrengsten waren wel voor de rekening van de Negumij. De officiële overname, inclusief grond, mocht in 1942 door de Negumij gerealiseerd worden van de overheid, mits de door het gouvernement gemaakte kosten ook terug betaald konden worden.⁵⁹

Dit betekende dus dat de Negumij een compleet opgebouwd bedrijf in handen kreeg voor een proeftijd van enkele jaren. Als na die jaren bleek dat het bedrijf een goede investering was, dan kon de Negumij

---

⁵⁵ Archief Negumij, 70, Beknopt overzicht van tot dusver verrichte werkzaamheden der maatschappij, augustus 1949.

⁵⁶ Ibidem, 70.

⁵⁷ Archief Negumij, 85, Nota inzake de vestiging ener gouvernement landbouwonderneming op Nieuw-Guinea, 24 juni 1938.

⁵⁸ Archief Negumij, 90, Onderneming Ransiki. N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea. April 1947.

⁵⁹ Archief Negumij, 86, Concept Optieovereenkomst Ransiki-vlakte. Behoort bij brief Dir.Ned.mij voor Nieuw-Guinea aan den directeur van G.L.B., 21 februari 1940.

het officieel overnemen van de GLB. Mocht dit niet het geval zijn, dan kon de Negumij zich in 1942 terugtrekken zonder grote verliezen te lijden.

2.3 De Ransiki-plantage

De Ransiki-plantage biedt een goed inzicht in het daadwerkelijk handelen van de maatschappij. Deze plantage werd als een speerpunt gezien, voornamelijk omdat dit bedrijf de opbouwfase al deels achter zich had gelaten, waardoor het meteen een realistische bron van inkomsten was. Daarnaast biedt het archief over deze plantage ook een goed inzicht in de impact die de Tweede Wereldoorlog op het bedrijf had, omdat er zowel van voor als na de oorlog stukken over het bedrijf beschikbaar zijn.

De Ransiki-plantage was van origine dus een bedrijf dat door het GLB was opgericht. De Negumij kreeg zo al vroeg in zijn bestaan een bijna 900 ha grote plantage in handen.⁶⁰ Dit scheelde de Maatschappij veel werk. Zowel het uitzoeken van een geschikt stuk grond, als de arbeiderswerving alsmede de investeringskosten vielen weg. Door deze plantage kon de Negumij relatief snel daadwerkelijk een rol spelen in de economie en de landbouwsector van Nieuw-Guinea. Tevens gaf het de Negumij ruimte om meer aandacht in andere delen van Nieuw-Guinea te steken.

De Ransiki-plantage lag aan de westkust van de Geelvinkbaai, ten zuiden van Manokwari. Dit gebied was via land en zee relatief makkelijk te bereiken en bood mede hierdoor goede economische perspectieven. Een ander groot voordeel van deze plantage was dat de gezondheidstoestand van het personeel en werkvolk goed was.⁶¹ Dit houdt in dat er relatief weinig problemen waren door tropische ziektes en dat de arbeiders altijd in redelijk gelijke getale aanwezig waren.

2.3.1 De vooroorlogse situatie.

In de eerste jaren dat de Negumij deze plantage in handen had, was het duidelijk dat dit bedrijf een voorspoedige toekomst te wachten stond. Ook al lag de Ransiki-plantage in een afgelegen gebied, de Negumij wist toch voldoende mankracht te mobiliseren om het bedrijf te laten groeien.

Dit is goed te zien in de maandverslagen van december 1938 en december 1939.

Uit het maandverslag van december 1938 valt op te maken dat er nog veel gedaan moest worden om het bedrijf levensvatbaar te houden. De productiviteit van de Eilandpapoea's was significant minder dan de productiviteit van de Javaanse arbeiders. De Papoea's hadden slechts ervaring met de boskap; andere werkzaamheden waren hen vaak volkomen onbekend en om ze tot volwaardige

---

⁶⁰ Archief Negumij, 70, Beknopt overzicht van tot dusver verrichte werkzaamheden der maatschappij, augustus 1949.

⁶¹ Archief Negumij, 70, Verslag over de verrichtingen van de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea in het tijdvak 1 januari – 20 augustus 1939.

arbeidskrachten op te leiden, moest er nog veel tijd in hen gestoken worden. Verder was het duidelijk dat deze Papoea's op hun eigen tempo werkten. Er wordt in het verslag gesteld: "*Alleen bij intensief toezicht wordt er wat gepresteerd*"⁶². Behalve de afwezigheid van een mentaliteit van hard werken waren nog enkele andere problemen op te lossen. Een van de belangrijkste was de taalbarrière. De meeste Papoea's waren niet bekend met het Maleis en degenen die dat wel waren, spraken het zo slecht, dat ze bij de Maleis sprekende bevolking vaak onbeschoft overkwamen. Daarnaast waren de verschillende Papoeastammen ook behoorlijk onvriendelijk tegenover elkaar. De Bergpapoea's en Eilandpapoea's gingen niet met elkaar om en het leek zelfs of er angst tussen de twee groepen heerste.⁶³ Naast de plantagewerkzaamheden werd er ook druk gewerkt aan de woonplaatsen en aan de aanleg van wegen en bruggen. Omdat de Ransiki-vlakte relatief lastig te bereiken is, zal er ook op dit vlak vooruitgang geboekt moeten worden. In 1938 wordt daarom voor de werkzame Javanen en Christen-Papoea's loodsen opgezet als huisvesting. De Eiland- en Bergpapoea's voorzagen in hun eigen onderdak door zelf hutten te bouwen.⁶⁴

De wegen en bruggen waren van slechte kwaliteit. Om het bedrijf toch gemakkelijker bereikbaar te maken, was het van groot belang dat de weg van 7.2 km naar de plaats Momi goed begaanbaar was. Deze weg was onverhard en door de vele regenval waren er zelfs moerasplekken in de weg ontstaan. Ook moest er een begin gemaakt worden om de diverse kalies te overbruggen. Ongeveer 250 meter aan bruggen was nodig om de weg compleet begaanbaar te maken. Deze bruggen werden eerst uit rondhout vervaardigd, later zou dit door ijzerhouten planken en balken vervangen worden.⁶⁵ Het gebied bezit genoeg potentie voor een rijke toekomst. Er moet daarentegen nog wel veel gebeuren voor het zover is.

Als deze geschetste situatie vergeleken wordt met een maandverslag van precies een jaar later, december 1939, is te zien dat er al veel verbeteringen zijn gemaakt.

De werkbevolking bestaat in december '39 uit 148 mannelijke, en 112 vrouwelijke Javanen en daarnaast nog 1338 Papoea's. En was er een gemiddelde dagsterkte van 224 werkers per dag.⁶⁶ Deze aantallen zijn al vele malen hoger dan de gemiddeld 146 werklieden per dag in december 1938.⁶⁷ Deze vooruitgang is voornamelijk te danken aan het feit dat de Ransiki-plantage een schoener (zeilschip) tot zijn beschikking heeft om wervingsreizen te maken en zo meer arbeiders naar de plantage kan halen.

---

⁶² Archief Negumij, 88, Onderneming "Ransiki" maandverslag over December 1938.

⁶³ Ibidem, 88.

⁶⁴ Ibidem, 88

⁶⁵ Ibidem, 88.

⁶⁶ Archief Negumij, 88, Onderneming "Ransiki" maandverslag over December 1939

⁶⁷ Archief Negumij, 88, Onderneming "Ransiki" maandverslag over December 1938.

Naast deze wervingsreizen kan de boot ook ingezet worden voor andere doeleinden zoals het ophalen van zaden en post in Manokwari en het snel verplaatsen van Nederlands-Indisch personeel.⁶⁸

Naast de groeiende hoeveelheid arbeidskrachten is ook uit dit verslag op te maken dat de Papoea werkers al veel productiever waren dan een jaar daarvoor. In 1938 wordt nog gesteld dat de Papoea's niet tegen de hitte kunnen van het branden van de grond,⁶⁹ precies een jaar later wordt in een maand tijd al 55 ha weggebrand door diezelfde arbeiders. Ook blijkt uit het verslag dat er inmiddels een hele houtzagerij aanwezig is om het gekapte hout te verwerken en dat de weg ernaartoe ook al deels verhard is.⁷⁰

We kunnen dus stellen dat er in één jaar tijd behoorlijk wat vooruitgang wordt geboekt: wegen worden aangelegd en verhard, machinerieën worden in gebruik genomen, de werkbevolking wordt steeds productiever en de economische bereikbaarheid van de plantage wordt steeds beter. De vooroorlogse periode duidt op een gestage groei van de, maar zorgde ook voor een verbetering van de sociale verhoudingen van de Papoeabevolking. Het lijkt er sterk op dat de Ransiki-plantage voor de Negumij mogelijkheden biedt tot economische groei en om de Nederlandse aanwezigheid in het gebied te laten groeien.

2.3.2 De Tweede Wereldoorlog en de wederopbouw.

Hoewel het lijkt het alsof de Negumij goed op weg is haar doelstellingen in Nieuw-Guinea te realiseren, komt dit uiteindelijk toch niet tot stand. Zoals ook al duidelijk is gemaakt in hoofdstuk 1, zorgt de oorlog ervoor dat het complete bestuur van de maatschappij komt te vervallen. In Nederland hebben vanaf 1940 de Duitsers het voor het zeggen, wat inhoud de Raad van Beheer van de Negumij - gevestigd te Amsterdam – het zeer moeilijk heeft om nog aansturing te geven aan het bestuur van de Negumij in Batavia. De toenmalige directeur in Batavia, de heer Dunné, doet nog goed zijn best de maatschappij draaiende te houden, maar dit is geen gemakkelijke klus. De Japanners vormen een steeds grotere dreiging en op 30 december 1941 vallen zij Nederlands Nieuw-Guinea binnen.⁷¹ Veel Europeanen doen een poging om naar een veiliger oord te verhuizen. Waarschijnlijk proberen ze naar Java te vluchten, op zoek naar een plek om de oorlog uit te zitten. Al zou later blijken dat men nergens veilig was. Het gevolg hiervan is dat bijna de gehele aansturing van inheemse arbeiders komt te vervallen. Wanneer directeur Dunné door de Japanners in een interneringskamp gevangen wordt gezet,

---

⁶⁸ Archief Negumij, 88, Onderneming “Ransiki” maandverslag over December 1939.

⁶⁹ Archief Negumij, 88, Onderneming “Ransiki” maandverslag over December 1938.

⁷⁰ Archief Negumij, 88, Onderneming “Ransiki” maandverslag over December 1939.

⁷¹ Hoogenband, C. van den, “De Tweede Wereldoorlog”, in: Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea deel 3* (Den Haag, 1954) 346.

vervalt elke vorm van aansturing die de maatschappij nog had.⁷² De oorlog brengt de maatschappij volledig terug naar af. De opgebouwde werken raken in verval, de macht is onvoorzien toch in de handen van de Japanners gekomen. De Ransiki-plantage is hierin geen uitzondering. Ook deze raakt in verval.

Als in 1945 de oorlog is afgelopen, betekent dit echter nog niet dat de oude werkzaamheden meteen weer opgepakt worden. Ook hier geldt zoals in hoofdstuk 1 al is benoemd: Nieuw-Guinea komt onderaan de prioriteitenlijst van Nederland met betrekking tot Nederlands-Indië. Alle activiteiten van de Negumij liggen stil, statutair gezien blijft ze echter nog wel bestaan.

In 1945 is Nederland zelf hard bezig met de wederopbouw van het thuisland en tevens is er veel op te bouwen in de Indische archipel. Dit wordt bemoeilijkt door het feit dat Soekarno in 1945 de Republiek Indonesia uitroept.⁷³ Alle Nederlandse politieke interesse verschuift vanzelfsprekend naar Java en Sumatra, waar de strijd tegen het nationalisme in volle gang was.

Het bedrijfsleven op haar beurt zat nu in dubio. De vraag was: blijven we er ook om onze positie in de niet erkende Republiek Indonesië veilig te stellen, de plek waar toch de meeste economische activiteit was, of kiezen we er toch voor weer de taken in Nieuw-Guinea op te pakken, met de kans om grote verliezen in Indonesië te lijden?

Vanzelfsprekend voelde het Nederlands-Indische bedrijfsleven er weinig voor om energie te steken in Nieuw-Guinea. Het was belangrijker eerst de investeringen in Indonesië veilig te stellen.⁷⁴

Dit gold ook voor de Negumij. De voornaamste reden van oprichting, tegenstand bieden tegen de Japanse invloed, was verdwenen. De aandeelhouders bestonden allemaal uit grote kapitaal krachtige bedrijven die sterk actief waren in Indonesië. Het overgrote deel van de deelnemende bedrijven voelde er in de jaren na de oorlog weinig voor de Nieuw-Guinea werkzaamheden op te pakken.⁷⁵

Pas na 27 december 1950 komt aan deze onzekerheid definitief een einde, als Nederland officieel de soevereiniteit overdraagt aan de Republiek Indonesië. Nieuw-Guinea is nu nog het enige eiland dat nog onder Nederlandse heerschappij valt in Azië. Logischerwijs verschuift hierdoor ook de interesse op politiek en economisch gebied. Indonesië is weliswaar nog steeds een plek waar veel te verdienen valt, maar de regels van het spel zijn daar veranderd na de machtswisseling.

En zo verschuift de interesse van de Nederlandse politiek weer naar Nieuw-Guinea. Dit geldt deels ook voor de Negumij. Zij gaat weer pogingen ondernemen om haar oude werkzaamheden weer op te pakken. Dit blijkt echter geen gemakkelijke taak. De Ransiki-plantage was een optieovereenkomst met het GLB. De Maatschappij zou zich in 1942 moeten uitspreken over de daadwerkelijke overname van

---

⁷² Archief Negumij, 71, Brief aan den Weledelgeboren Heer K.F. Zeeman van Dr. E Heldring, 1950.

⁷³ Baal, J. van., *Ontglipt verleden. Deel 1* (Leiden, 1985) 453.

⁷⁴ Drooglever, P.J., *Een daad van vrije keuze. De Papoea's van westelijk Nieuw-Guinea en de grenzen van het zelfbeschikkingsrecht* (Amsterdam, 2005) 283.

⁷⁵ *Ibidem*, 283.

het bedrijf of niet. Dit is door oorlogsomstandigheden nooit gebeurd. Wettelijk gezien kan de Negumij geen aanspraak meer maken op het grondgebied. Hetzelfde gold voor de andere gebieden in het Hollandia-district. Ook deze gebieden vielen onder een huur met voorrang op mogelijk erfpacht. Ook deze termijnen zijn tijdens de oorlog verlopen en er kon dus geen aanspraak meer gedaan worden op de oude overeenkomsten. In de praktijk heeft de Negumij geen enkel grondgebied meer. Tijdens de oorlog zijn alle contracten van landhuur en erfpacht verlopen.

Na de oorlog heeft de Negumij wel herhaaldelijk gepoogd mogelijkheden rondom de verlenging van de verlopen vergunningen te vinden. Waar mogelijk hebben ze ook gepoogd nieuwe contracten af te sluiten om zo toch de grondgebieden weer in bezit te krijgen. Helaas bleken deze nieuwe huurmogelijkheden niet te bestaan en had de Negumij geen landbouwgronden meer ter beschikking.⁷⁶

In januari 1950 kreeg de maatschappij het advies van de heer Michelsen, bestuurslid van de Negumij, om de exploratiewerkzaamheden toch weer te hervatten om zo mogelijk de formeel verlopen vergunningen tot landexploratie bij het Bestuur van Nederlands Nieuw-Guinea ter sprake te brengen.⁷⁷ Over deze vergunningen was het bestuur nog niet meteen uitgesproken. De rechten op gronden was een vraagstuk waar opnieuw naar gekeken moest worden nu Nederland Nieuw-Guinea niet meer als onbelangrijk buitengewest zag, maar het gebied het enige overgebleven deel van het koloniale Rijk was. Daarnaast was er ook nog eens een internationale druk op Nederland komen te liggen vanuit de VN. Het in 1945 opgestelde Handvest van de Verenigde Naties stelde vast dat landen een ontwikkelingsplicht hadden ten opzichten van de bevolking van koloniale gebieden.⁷⁸ Dit gold dus ook voor Nederland in Nieuw Guinea. Nederland kon dus niet zomaar op oude voet verder gaan. Er diende meer rekening gehouden te worden met de Papoea's om ze een mogelijkheid tot ontwikkeling te bieden. Dit gold dus ook voor de eigendomsrechten van de Papoea's, deze moesten nu ook in ogenschouw genomen worden.

In een persoverzicht van de afdeling 'documentatie van de regeringsvoorlichtingsdienst' uit 1952 is een stuk te vinden over de rechten op gronden in Nieuw-Guinea.⁷⁹ Hierin wordt rekening gehouden met de eigendomsrechten van de Papoea bevolking. Het probleem is alleen dat de Papoea bevolking niet dezelfde eigendomsrechten kent als de Europeanen gewend zijn. De Papoea bevolking eist een ruim gebied aan woeste grond voor zichzelf op, omdat ze nog niet in staat zijn intensieve landbouw te produceren.⁸⁰ De oude plantages zijn inmiddels vervallen tot wildernis, waar bijna niemand meer komt

---

⁷⁶ Archief Negumij, 75, N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea: vergunning tot landexploratie/Rechten op gronden.

⁷⁷ Ibidem, 75.

⁷⁸ Drooglever, P.J., *Een daad van vrije keuze* (Amsterdam, 2005) 314.

⁷⁹ Archief Negumij, 75, Persoverzicht van de afd. Documentatie van de Regeringsvoorlichtingsdienst, 24 maart 1952.

⁸⁰ Ibidem, 75.

behalve de nabijgelegen Papoeastammen. Door de eigendomsrechten van de Papoea's op deze woeste gronden, konden veel gebieden niet zomaar voor erfpacht uitgegeven worden en de Negumij heeft dan ook de grootste moeite land weer in bezit te krijgen.

In 1957 krijgt de Negumij dan eindelijk weer een klein grondgebied in handen. De Ransiki-plantage wordt opnieuw opgericht. Het oude terrein was door de verwaarlozing tijdens de oorlogsjaren en de periode erna volkomen overwoekerd en kon volgens de verslagen als "total loss" worden beschouwd.⁸¹ De Negumij heeft een grondhuurovereenkomst voor 100 ha weten te sluiten met de Gouverneur Jan van Baal. Bij dit contract zat ook een optie tot mogelijke uitbereiding van het grondgebied tot 1000 ha, mocht de proefonderneming van 100 ha succesvol blijken te zijn. Deze optie kon echter niet langer dan tot eind 1960 worden vastgelegd. Voor een langere periode wilde Van Baal geen toezeggingen doen.⁸²

Na de onafhankelijkheid van Indonesië werkt de Negumij dus nog maar op zeer beperkte schaal. De plantages die voor de oorlog zijn opgebouwd zijn volkomen verwoest of verwilderd en de rechten op de gronden zijn verlopen waardoor er eigenlijk geen land meer in het bezit is van de maatschappij. Daarnaast zijn de doelstellingen van voor de oorlog totaal verloren gegaan. Het vergroten van de macht op economisch gebied is geen prioriteit meer. Nu Nieuw-Guinea het enige eiland is dat nog in bezit is van Nederland wordt vanuit bestuurlijk oogpunt wordt de nadruk daarom op andere aspecten gelegd. De reden hiervoor komt omdat er strijd ontstaat om het behoud van Nieuw-Guinea tegenover de Republiek Indonesië, die van mening is dat Nieuw-Guinea deel van de Republiek moet worden. Nederland wil dit niet en poogt door beschavingsmissies en intensieve modernisering te laten zien dat zij een betere bestuurder is voor het gebied dan Indonesië. Dit wordt al vanaf 1950 in gang gezet. De taken van het gouvernement op Nieuw-Guinea waren vooral gericht op het ontstaan van een gezonde economische basis, die een zelfstandig bestaan mogelijk kon maken. Daarnaast de bevolking opvoeden en ten derde het bestuur moderniseren, zodat dit allemaal gelijkwaardiger zou worden ten opzichten van de westerse normen. Pas als dit allemaal gerealiseerd zou zijn, kon gedacht worden aan het verminderen van de Nederlandse invloed in Nieuw-Guinea.⁸³ Nederland is zich er dus ten volle van bewust dat er *on borrowed time* wordt gewerkt. De Nederlandse macht zal zich nog maar in een beperkte tijd kunnen handhaven.

De rol van het grootkapitaal, waar de Negumij onder valt, verandert hierin dan ook wezenlijk. In eerste instantie willen zij niet terug keren op Nieuw-Guinea, omdat alle energie in Indonesië wordt

---

⁸¹ Archief Negumij, 72, Beknopt overzicht van tot dusver verrichte werkzaamheden. Augustus 1949.

⁸² Archief Negumij, 75, N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea: Optie op 1100 ha in het Ransikigebied, mei 1958.

⁸³ Drooglever, P.J., *Een daad van vrije keuze* (Amsterdam, 2005) 289.

gestopt. Na de onafhankelijkheid van Indonesië zijn er slechts enkele bedrijven die toch weer de moeite willen nemen om winsten te behalen in Nieuw-Guinea. Maar ook voor hen is het duidelijk dat de Nederlandse macht niet eeuwig stand zal houden. Hierdoor ontstaat er wel opnieuw enige economische activiteit, maar slechts op kleine schaal.

Dit is ook de situatie waarin de Negumij zich toch opnieuw probeert op te bouwen. Er worden geen grote resultaten meer geboekt. Dit is ook goed verklaarbaar als er in gedachten wordt gehouden, dat de daadwerkelijke opbouw van plantages in 1958 is begonnen en vier jaar later de maatschappij ophield te bestaan. De proefplantages die weer werden opgebouwd, bestonden nog niet lang genoeg om de resultaten op te leveren waarvoor ze bedoeld waren. In 1962 wordt het bedrijf dan ook geliquideerd. Van een echt faillissement is geen sprake, maar wegens de omstandigheden – de overdracht van Nieuw-Guinea aan de Republiek Indonesia – wordt het bedrijf gestopt. Er wordt in de bronnen genoemd dat de gelden die door de Negumij zijn uitgetrokken voor de exploratie en de Ransiki-vlakte als volledig verlies beschouwd kunnen worden.⁸⁴ Een tweede reden dat de Negumij in de laatste jaren van haar bestaan weinig tot niets meer van zich laat horen, is dat het geloof in een goede groei van de Negumij bij de deelnemende partijen ontbrak. Deze partijen staken hun energie voornamelijk in het veilig stellen of verplaatsen van hun belangen naar meer winstgevend gebieden.⁸⁵ Met het wegvallen van de oorspronkelijke bestaansredenen wisten de aandeelhouders eigenlijk ook niet meer wat ze moesten doen met Nieuw-Guinea.⁸⁶ Ook dit was een extra reden om de focus op het economisch belangrijkere Indonesië te richten.

---

⁸⁴ Archief Negumij, 72, N.V. Nederlandse maatschappij voor Nieuw-Guinea in liquidatie. Rekening en verantwoording.

⁸⁵ Drooglever, P.J., *Een daad van vrije keuze* (Amsterdam, 2005) 284.

⁸⁶ *Ibidem*, 283.

3. De Negumij en de Nederlandse bestuursposten.

De Negumij had, zoals duidelijk is geworden, geheel haar eigen doelstellingen bij oprichting van de maatschappij. Deze doelstellingen waren bij oprichting in lijn met de plannen die de Nederlandse overheid met het gebied had. De Nederlandse macht moest ook op economisch gebied in handen blijven van de Nederlanders. Bij gebrek aan particulier initiatief werd eerst door de overheid het Gouvernements Landbouwbedrijf in het leven geroepen. De Negumij bood daarna als eerste groot particulier initiatief met hetzelfde perspectief. Het feit dat de overheid duidelijk aangaf de oprichting van de Maatschappij “zeer op prijs te stellen” geeft al aan dat de overheid en de particuliere initiatiefnemers op één lijn zaten bij oprichting van de maatschappij. Dit is echter niet zo gebleven. In dit hoofdstuk zal bekeken worden hoe de bestuurlijke posities in de loop van het bestaan van de maatschappij zijn veranderd ten opzichten van de doelstellingen van de Negumij.

3.1 De houding van het bestuur in 1930-1940.

Kort samengevat kan worden gesteld dat in de jaren '30 de nadruk voornamelijk lag op het ontwikkelen van Nieuw-Guinea op economisch gebied, met daarbij de uiteindelijke doelstelling om de Nederlandse macht in het land te versterken en buitenlandse dreiging te verminderen. In dit decennium is een groei te zien in de aandacht voor het bereiken van deze doelstellingen.

Het bestuur uit 1932 hecht hier echter nog niet zo heel veel waarde aan. Zo valt in de memorie van overgave van de gezaghebber van het binnenlands bestuur in West-Nieuw-Guinea, A.L. Vink, te lezen dat de politieke invloed in het gebied nog maar klein is. De economische toestand van het eiland stelt nog weinig voor. Door de wereldcrisis die in 1929 begon, is de economie sterk afgenomen. In 1931 is de uitvoer nog slechts 36% van het totaal bedrag van 1.001.115,- gulden dat in 1929 werd uitgevoerd.⁸⁷ Er is vanuit de inlandse bevolking vooral behoefte aan wat het land de mensen biedt.⁸⁸ Handelen om anderen uitheemse producten te verkrijgen is iets wat de Papoea's dus niet veel doen. Tevens is er met deze Papoea's nog maar weinig contact. Dit geldt voornamelijk voor het binnenland van het gebied de Vogelkop. Papoea's verschuilen zich nog bijna volledig in de bossen. Enkele stammen die dicht bij de Nederlandse vestigingen wonen onderhouden wel contact met de Nederlanders, maar daar blijft het ook bij.⁸⁹

Nog geen 10 jaar later, in 1939 is deze situatie al aan het veranderen. Er wordt dan gesproken van direct bestuur op sommige plaatsen, waarbij het dagelijks bestuur belastingen int en herendiensten

---

⁸⁷ Vink, A.L., “Memorie-(vervolg) van overgave van de [onder]-afdeling West Nieuw-Guinea, 1932” (bijlage II) in: Miedema, J., Stokhof, W.A.L., “*Memories van overgave van de afdeling West Nieuw-Guinea. Part 2*” (Leiden-Jakarta, 1993) 63

⁸⁸ Ibidem, 27.

⁸⁹ Ibidem, 38.

verkrijgt van de bevolking. Het was uitzonderlijk dat deze vorm van bestuur al toegepast kon worden. In de meeste gebieden was er nog steeds maar gering contact met de Papoea bevolking.⁹⁰ Naast deze groei in bestuur wordt er in de memorie van overgave van assistent-resident W.J. Cator gesproken over:

“De grootscheepsche ontwikkelingsplannen voor Nieuw-Guinea, welke de laatste paar jaren zoo worden gepropageerd...”⁹¹

Hieruit blijkt dat Nederland steeds meer belang stelt in het gebied en dientengevolge er ook steeds meer energie in steekt: niet omdat het een mogelijke bron van rijkdom kan worden, maar voornamelijk om de macht in de Indische archipel te versterken. Juist dit is de reden om de Negumij op te richten.

3.2. De houding van het bestuur in 1940-1962.

Over de eerste helft van deze periode valt eigenlijk niet zoveel te zeggen wat de bestuurlijke aspecten in combinatie met de Negumij betreft. Dit komt omdat tussen 1940 en 1945 de Tweede Wereldoorlog alle contacten met- en in Nieuw-Guinea stil heeft gelegd. Uit 1940 is nog wel een memorie van J.C.C. Haar, die daarin ook stelt dat de situatie in Nederlands Nieuw-Guinea niet aan snelle en grote veranderingen onderhevig is en dat er dus weinig te rapporteren valt ten opzichte van de situatie eind jaren '30.⁹²

Met het uitbreken van de oorlog vallen alle vormen van bestuur en handel voor lange tijd weg. Na de oorlog bleef er een verlaten gebied over. Het herstel hiervan ging na de oorlog zeer langzaam. Zo duurde het nog tot 1957 voordat het gebombardeerde Manokwari weer zetel van de resident kon zijn. Dit herstel duurde zo lang omdat Nederland al haar aandacht nodig had voor Indonesië. Voor de Negumij gold eigenlijk hetzelfde. De oorlog legde alle activiteiten in het gebied stil en na de oorlog waren de deelnemende partijen er niet op gebrand om snel terug te keren. Het duurde nog geruime tijd voor de Maatschappij weer de mogelijkheid had om haar verliezen en de toekomstmogelijkheden vast te stellen.

Met de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië in december 1949, valt de grote imperiale macht van Nederland bijna geheel weg. Alleen Nieuw-Guinea, het onderontwikkelde, ruige eiland met

---

⁹⁰ Cator, W.J., “Bestuurs-memorie der afdeling West Nieuw-Guinea, Fak-Fak, 1939” in: Midema, J., Stokhof, W.A.L., “*Memories van overgave van de afdeling West-Nieuw-Guinea part 2*” (Leiden-Jakarta, 1993) 71.

⁹¹ Ibidem, 88.

⁹² Haar, J.C.C., “Aanvullende memorie van overgave van de afdeling West-Nieuw-Guinea, 1940” in: Miedema, J., Stokhof, W.A.L., “*Memories van overgave van de afdeling West Nieuw-Guinea part 2*” (Leiden-Jakarta, 1993) 127.

haar Papoea's, blijft in het bezit van Nederland. Als vanzelfsprekend gaat Nederland haar volledige politieke aandacht nu richten op datgene wat ze in Azië nog rest: Nieuw-Guinea.

Maar ook al wordt er veel meer aandacht aan het gebied besteed, de aard van deze aandacht is totaal anders dan voorheen. De memorie van overgave van de resident van West-Nieuw-Guinea, Maurenbrecher, stelt dat er een groot onderdeel is vrijgemaakt voor de zending. Er wordt voor het eerst in de Memories van overgave uitgebreid gesproken over beschaving brengen en godsdienst verspreiden. Ook de geestelijke verzorging is belangrijk en met name de katholieke kerk richt zich ook sterk op de verspreiding van onderwijs.⁹³

Daarnaast moest Nieuw-Guinea geheel nieuwe importkanalen oprichten om het gebied draaiende te houden. Dit omdat de handelsroutes en economische verbintenis met Indonesië is weg gevallen.⁹⁴

Toch werd er een poging gedaan om Nieuw-Guinea in alle oprichten te stimuleren en ook te behouden. Er werd voor de jaren 1961-71 zelfs nog een democratiseringsbeleid en een tien-jaren plan opgesteld met de volle overtuiging dat het een kans van slagen had. Echter, de economische fundamenten om dit plan te realiseren waren niet of nauwelijks aanwezig.⁹⁵

De Negumij poogde in deze periode zichzelf weer van de grond af aan op te bouwen, met kleine plantages om uiteindelijk de handel te kunnen stimuleren. De politieke inspanningen in deze periode richtten zich op het behouden en ontwikkelen van Nieuw-Guinea. Niet alleen op economisch gebied, maar ook op gebied van onderwijs, geloof en cultuur. De doelstellingen van de Negumij als bedrijf waren dus compleet los komen te staan van de ontwikkelingsdoelstellingen die Nederland voor Nieuw-Guinea had. Waar het voorheen draaide om de politieke macht vergroten door de economie te beheersen, was het in deze periode puur het stimuleren van Nieuw-Guinea in alle opzichten, om het laatste stukje van het Nederlands Indische Rijk te behouden en te laten groeien.

---

⁹³ Maurenbrecher, L.L.A., "Memorie van Overgave over de afdeling West Nieuw-Guinea, 1953" in: Schoorl, P. ed., *"Besturen van Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962"* (Leiden, 1996) 174.

⁹⁴ Stratenus, Jhr. Dr. R.J., *"Een voorlopig onderzoek"* (Amsterdam, 1952) 41.

⁹⁵ Peters, F., "HPB Manokwari. Besturen over een grote bandbreedte" in: Schoorl, P. ed., *"Besturen van Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962"* (Leiden, 1996) 154.

Conclusie:

Hoofdvraag van deze scriptie is daarom ook: “Was de N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw Guinea (Negumij) vanaf oprichting in 1938 tot aan de liquidatie in 1962, een commerciële maatschappij gericht op economische stimulatie van Nieuw-Guinea, of had het ook andere doelstellingen? Mocht dit het geval blijken; Hoe kan dit dan en hoe past dit in het algemene Nederlandse beleid?

Bij de oprichting van de Negumij speelt het bevestigen c.q. uitbreiden van de Nederlandse machtspositie een grote rol.

In de oprichtingsakte staan de officiële doelstellingen, namelijk het bevorderen van de landbouw en de exploitatie hiervan. In de onderliggende correspondentie die geleid heeft tot de oprichten van de Negumij vinden de tweede - niet formeel vastgelegde doelstelling - namelijk het versterken van de Nederlandse machtspositie in Nieuw Guinea, met name met betrekking tot Japan die al enkele grote katoenplantages op Nieuw-Guinea beheerde. Tijdens het bestaan van de Negumij is in de praktijk deze machtsvergroting gerealiseerd door plantages te stichten in verschillende delen van Nieuw-Guinea. Een aantal proefondernemingen werden in het leven geroepen, waaronder ook een 900 ha grote rubberplantage in de Ransiki-vlakte.

De geschiedenis van de Ranski-plantage biedt goed inzicht in het daadwerkelijk handelen van de maatschappij. Uit deze geschiedenis blijkt dat in de 2-jarige vooroorlogse periode er een gestage groei van de plantage was, waarbij deze steeds groter en productiever wordt voor de economie maar ook voor de sociale verhoudingen van de Papoeabevolking. Het lijkt erop dat de Ransiki-plantage voor de Negumij veel mogelijkheden biedt om de economie en Nederlandse aanwezigheid in het gebied te laten groeien. De eerste jaren van haar bestaan zagen er dan ook voorspoedig uit.

De Tweede Wereldoorlog zorgde er voor dat de Negumij geheel werd weggevaagd. Na de oorlog was er niets meer over van de werkzaamheden van de maatschappij en ook ontbrak het de aandeelhouders aan ambitie om het bedrijf weer op te bouwen. Het duurde tot eind jaren '50 voordat de Negumij weer een poging ging doen om haar werkzaamheden te hervatten. De doelstellingen van de maatschappij waren echter niet meer in lijn met de plannen die de Nederlandse overheid had voor Nieuw-Guinea. De macht van Nederland hoefde niet meer bevestigd te worden en dus verviel de belangrijkste – niet formeel vastgelegde bestaansrede – van de Negumij.

Al het onderzoeksmateriaal bijeen genomen blijkt dus dat het economisch stimuleren van Nieuw-Guinea een middel was om de Nederlandse macht te vergroten. Die macht is helaas niet lang in stand gebleven door de komst van de oorlog.

Het moge duidelijk zijn dat er in het begin van de 20ste eeuw wel degelijk pogingen zijn gedaan de buitengewesten van Nederlands-Indië te stimuleren. Het komt zeer overeen met wat Stratenus stelde, Nieuw-Guinea was als kolonie een slecht ontwikkeld gebied en de ontwikkelingen die kwamen gingen langzaam en moeilijk. Want zoals ook blijkt uit het archief van de Negumij: Nieuw-Guinea bestond uit zeer moeilijk begaanbaar gebied. Het was niet makkelijk om op dit eiland een grote plantage-economie op te bouwen. Met name door deze omstandigheden is het eiland nooit ten volle tot ontwikkeling gekomen zoals de rest van de Indische archipel.

Wel laat dit onderzoek zien dat, ondanks dat de ontwikkeling nooit geheel tot stand is gekomen, er wel goede pogingen zijn gedaan. De Negumij biedt ons een beeld van de daadwerkelijk interesse in het gebied en hoe deze interesse vorm heeft gekregen.

Natuurlijk bieden deze inzichten geen compleet beeld over het handelen van de Nederlanders op Nieuw-Guinea omdat dit onderzoek voornamelijk is gericht op één particulier, economisch initiatief. Andere aspecten zijn hierbij buiten beschouwing gelaten. Er is door dit onderzoek wel duidelijkheid gekomen. De economische stimulatie van Nieuw-Guinea was voor de Tweede Wereldoorlog een middel om de Nederlandse macht te vergroten. Na de oorlog is dit verandert. Mede door de eisen die de VN stelde aan het behouden van koloniën, werd de stimulatie na de Tweede Wereldoorlog daadwerkelijk ingezet om Nieuw-Guinea op alle aspecten te stimuleren. Niet uit economische overwegingen maar echt om het gebied 'voortgang' te bieden.

Literatuurlijst.

- Anrooij, F van. ed., *Between people and statistics. Essays on modern Indonesian history.* (Den Haag, 1979).
- Baal, J.van, *Ontglipt Verleden deel 2. Leven in verandering: 1947-1958.* (Franeker, 1989).
- Cannegieter, C.A., *De economische toekomst mogelijkheden van Nederlands Nieuw-Guinea.* (Leiden, 1959).
- Capelle, M.C., *Nieuw Guinea en de west.* (Assen, 1955).
- Derix, Jan, *Bapa Papoea. Jan P.K. van Eechoud, een biografie.* (Venlo, 1987).
- Drooglever, P.J., *Een daad van vrije keuze. De Papoea's van westelijk Nieuw-Guinea en de grenzen van het zelfbeschikkingsrecht.* (Amsterdam, 2005).
- Eechoud, J. van, *Vergeten aarde. Nieuw-Guinea.* (Amsterdam, 1951).
- Furnival, J.S., *Netherlands India. A study of plural economy.* (New York, 2010). (Digital version)
- Jong, L. de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 11a, Nederlands Indië 1, eerste helft.* (Leiden, 1984)/
- Kasberg, P., *Nieuw-Guinea een land in opbouw.* (Den Haag, 1956).
- Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea. De ontwikkeling op economisch, sociaal, en cultureel gebied, in Nederland en Australisch Nieuw Guinea deel 1.* (Den Haag, 1953).
- Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea. De ontwikkeling op economisch, sociaal, en cultureel gebied, in Nederland en Australisch Nieuw Guinea deel 2.* (Den Haag, 1954).
- Klein, Ir. W.C. ed., *Nieuw Guinea. De ontwikkeling op economisch, sociaal, en cultureel gebied, in Nederland en Australisch Nieuw Guinea deel 3.* (Den Haag, 1954).
- Miedema, J., Stokhof, W.A.L., *Memories van overgave van de afdeling West Nieuw-Guinea part 1.* (Leiden-Jakarta, 1992).
- Miedema, J., Stokhof, W.A.L., *Memories van overgave van de afdeling West Nieuw-Guinea part 2.* (Leiden-Jakarta, 1993).
- Schoorl, P. ed., *Besturen van Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962. Ontwikkelingswerk in een periode van politieke onrust.* (Leiden, 1996).
- Somer, Dr. J.M., *Vestiging, doorvoering, en consolidatie van het Nederlandsch gezag in Nederlandsch-Indië.* (Koninklijke militaire academie, 1935).
- Stratenus, R.J., *Een voorlopig onderzoek naar de economische vooruitzichten in Nederlands Nieuw Guinea.* (Amsterdam, 1952).
- Tichelman, G.L., *Nieuw Guinea. Land der toekomst.* (Haarlem, 1950).

Bronnenlijst.

Nationaal archief Den Haag: *N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw Guinea*.
Nummer toegang: 2.20.29.

Beknopt overzicht van tot dusver verrichte werkzaamheden der maatschappij, augustus 1949.
inventarisnummer: 70.

Brief aan den Weledelgeboren Heer K.F. Zeeman van Dr. E Heldring, 1950.
inventarisnummer: 71.

Brief van Dr. Crena de Jongh aan Dr. H. Colijn. Amsterdam, 15 april 1937.
inventarisnummer: 28.

Brief van Minister van Koloniën aan Dr. D. Crena de Jongh. 10 november 1937.
inventarisnummer: 28.

Concept Optieovereenkomst Ransiki-vlakte. Behoort bij brief Dir.Ned.mij voor Nieuw-Guinea aan den directeur van G.L.B., 21 februari 1940.
inventarisnummer: 86.

Onderneming "Ransiki" maandverslag over December 1938.
inventarisnummer: 88.

Onderneming "Ransiki" maandverslag over December 1939.
inventarisnummer: 88.

Oprichtingsakte N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea.
inventarisnummer: 28.

De Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea. Door Mr. E.J.F. van Dunné.
inventarisnummer: 70.

Nota inzake de vestiging ener gouvernements landbouwonderneming op Nieuw-Guinea.
inventarisnummer: 85.

Notulen tot oprichting der Maatschappij.
inventarisnummer: 70.

N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea: Optie op 1100 ha in het Ransikigebied, mei 1958.
inventarisnummer: 75.

N.V. Nederlandse maatschappij voor Nieuw-Guinea in liquidatie. Rekening en verantwoording.
inventarisnummer: 72.

N.V. Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea: vergunning tot landexploratie/Rechten op gronden.
inventarisnummer: 75.

Persoverzicht van de afd. Documentatie van de Regeringsvoorlichtingsdienst, 24 maart 1952.
inventarisnummer: 75.

Schetskaart van Nieuw-Guinea, 1941.
inventarisnummer: 70

*Verslag over de verrichtingen van de Nederlandse Maatschappij voor Nieuw-Guinea in het
tijdvak 1 januari – 20 augustus 1939.*
inventarisnummer: 70.